

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBOKWANE/HLAKOLA 2018

MEPUTSO: 70

NAKO: Diiri tše 2

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 9.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO TŠE THARO, e lego YA A, YA B le YA C.

KAROLO YA A: Tekatlhaloganyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (30)

2. Araba dipotšišo KA MOKA.

3. Thoma KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng LE LEFSA.

4. Thala mothalo ka morago ga KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE.

5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

6. Tshela mothalo ka morago ga karabo YE NNGWE le YE NNGWE.

7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

8. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:

KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50

KAROLO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 30

KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 40

9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

- 1.1 Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo ditšweletšwa tša go ngwalwa le tša go bogelwa tša ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA A

LE WENA O KA KGONA	
1	Mogologolo o be a rerešitše ge a re tšhiwana ye e sa hwego e leta monono. Hlatse ya polelo ye ke mošemanyana wa go tšwa KwaZulu-Natal, e lego Sifiso Mbatha. Lehono bošwana bo mo katogile ka gore nnete gona kgotlelelo e tswala katlego ebile mohlako o a hlalefiša.
2	Sifiso o goletše dinagamagaeng fao a bego a diša dikgomo. Ga se a ka a ipshina bjalo ka bana ba bangwe ka ge bophelo bo be bo le boima. Sifiso o ithutile maikarabelo a sa nka mekgatho ka ge tatagwe a hlokofetše a sa kgaphela mamina ka thoko . Ke ka fao mmagwe a bego a ithwešitše ka letolo. O thomile go šoma a na le mengwaga ye senyane (9). O be a swara mešongwana ya nakwana mafelelong a beke ye nngwe le ye nngwe gore a kgone go hola mmagwe ka diemadirile tša ka lapeng. Sifiso o be a kwela mmagwe bohloko a bile a ithekgile ka seema se se rego tšhiwana metša mare bohloko bo ye le pelo .
3	Sifiso o ile a amogela seemo seo lapa la gabo le bego le le ka gare ga sona. O ile a thoma go šoma ka maatla ka ge a tseba gore mohlako ke eng. E be e le motho wa go rata thuto. Ke ka fao a rilego go phetha mphato wa marematlou, a swara mešongwana ya nakwana gore a kokotletše mašeleng a go ya yunibesithi.
4	O ile a ya Yunibesithi ya Tshwane ya Theknolotši go ithutela go ba sebakadi sa thelebišene. Ka morago ga go phetha dithuto tša gagwe, mahlatse a ile a mo re pi! A bitšwa ditekong tša go ba sebakadi sa thelebišene go la Johannesburg. Ka mokgwa wo a bego a tšhogile ka gona, o be o ka re mala a tla tšwa ka molomo ka ge e be e le la mathomo a tsenela diteko. Sethitho sa go tonya sa thoma go elela le mokokotlo. Letšhogo le godišitšwe ke gore e be e le la mathomo bophelong bja gagwe a eya Gauteng. Tša go mo leša di sa welego ke ditabatabana tša go tšhoša tšeo a di kwelego ka Gauteng fela a phetha la mogologolo la go re tau e ja mohlololwa, hlakoleng go a sepelwa. Le ge a be a tšhogile o ile a ipetha sefega gore o swanetše go ntšha bokgwari ditekong. Mošemane wa Mozulu o ile a ntšha ka ga tšhwene.
5	Dibeke tše pedi ka morago ga go boa ditekong o ile a amogela mogala wa go re o hweditše mošomo wo a bego a tsetetše diteko tša wona. Ka nako yeo o be a na le mengwaga ye masomepedišupa (27). Lethabo leo a ilego a ba ka gare ga lona le be le thiba letšatši. O be nke o a lora ge a gopola gore mašabašaba a dikhutlo tše nne tša lefase a tla be a mmogetše thelebišeneng.

6	Madulo ke tlhobaboroko go la Johannesburg. Go mo tšere nako ye telele go hwetša fao a ka fihlago hlogo gona. O rile ge a phopholetša go swana le ba bangwe, a hwetša madulo Yeoville. Mabothata ke tau ya mokgalabje. Mola Sifiso a re o tla thoba kgobe ka mootlwa, gwa gana gwa latola. Bjalo ka batho ba bangwe, o ile a ba le ditlhohlo tša mašeleng ka ge a be a fepa ba lapa la gabo le go lefela madulo. O be a re ge a felelwa ke tshepo, a fenywe ke kgopolo ya tumelo ya gore se se sa felego se a hlola. O kgotleletše bjalo, gannyane gannyane a fela a godišwa mošomong, le yena a kodumela a epa thuse. Lehono ge re bolela re itšalo, Sifiso ga se sebakadi sa thelebišene fela, ke seopedi, ebile o na le khamphani ya gagwe ya bahlapetšadikgoro.	40 45
7	Sifiso ge a šoma ka tsela yeo o ile a goroša mosadi gomme ba šegofatšwa ka bana ba bararo. O re o nyaka go fa bana ba gagwe bophelo bjo bokaone bja go phala bjoo yena a bo phetšego ge a sa gola. Toro ya gagwe ke gore batho ka moka ba bone bophelo ka leihlo la katlego. O hlohleletša bafsa go tsena dikolo le go rwala maikarabelo maphelong a bona. Mohlako ke leabela go yena ga e šome ka ge a dumela gore mmatlaseromo o palega manga. Sifiso o re o fao a lego gona lehono ka lebaka la mathata ao a kopanego le ona bophelong bja gagwe ka ge a mo hlalefišitše.	50 55

[E fetoletšwe go tšwa go *Move magazine*, 12 October 2016]

- 1.1.1 Tsopola diema TŠE PEDI tšeo di dirišitšwego TEMANENG YA 1. (2)
- 1.1.2 Go ya ka TEMANA YA 2, ke eng seo se dirilego gore Sifiso a katogwe ke bošwana? (1)
- 1.1.3 Ka dintlha TŠE THARO akaretša se se tšwelelago TEMANENG YA 2. (3)
- 1.1.4 Ke magato afe ao Sifiso a a tšerego gore a fihlelele toro ya gagwe? (2)
- 1.1.5 Efa tlhalošo ya seka le seema tšeo di kotofaditšwego TEMANENG YA 2 go ya le ka fao di dirišitšwego ka gona. (2)
- 1.1.6 Ka go otloga hlatholla kgopolo yeo e tšweletšwego ke mongwadi o lebeletše TEMANA YA 3. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.1.7 Ka dintlha TŠE PEDI hlaloša dipihlelelo tšeo Sifiso a di hweditšego TEMANENG YA 4. (2)
- 1.1.8 Na ke ntlha goba kakanyo fela gore motho ge e le la mathomo a eya Gauteng o swanetše go tšhoga? Thekga karabo ya gago ka mabaka A MABEDI. (2)
- 1.1.9 Ka morago ga go bala ditemana tše tharo tša mafelelo, phurolla maikutlo a gago mabapi le Sifiso. (2)
- 1.1.10 Sekaseka molaetša wa temana ye o lebeletše bophelo bja Sifiso mabapi le go diša dikgomo. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)

1.2 **SETŠWELETŠWA SA B****TLOGATLOGA E TLOGA KGALE MODIŠI WA DIKGOMO O TŠWA NATŠO ŠAKENG**[Mothopo: www.google.co.za]

- 1.2.1 Lebelela seswantšho se gomme o fe mošomo wa mošemane yo a swerego patla. (1)
- 1.2.2 Ke eng seo se ka bago se dira gore dikgomo tše di lego seswantšhong di bonale di none le go kgahliša ka tsela ye? (1)
- 1.2.3 Bapetša diteng tša setšweletšwa sa A TEMANENG YA 2 le tša setšweletšwa sa B. (2)
- 1.2.4 Efa tlhalošo ya seema se: 'TLOGATLOGA E TLOGA KGALE MODIŠI WA KGOMO O TŠWA NATŠO ŠAKENG' o be o laetše gore se sepelelana bjang le seo se tšwelelago seswantšhong. (2)
- 1.2.5 Hlatholla mathata ao o naganago gore a ka hlagela mošemane ge a le madišong a nnoši. Efa dikarabo TŠE PEDI. (2)
- 1.2.6 Na o a dumela gore mošemane yo a tšwelelago seswantšhong a ka tla a atlega bophelong a ba serutegi sa maemo a godimo? Thekga karabo ya gago ka mabaka A MABEDI. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Badišiša setšweletšwa se o yago go se akaretša ka go kgoboketša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše bohlokwa ka mantšu a gago. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa temana ya mantšu ao a sa fetego a 90.

ELA HLOKO:

1. Akaretša ka mantšu ao a sa fetego a 90 seo mongwadi a se bolelago mabapi le ka fao batswadi ba ka kgonago go thuša bana gore ba efoge kgatelelo ya monagano.
2. Ngwala ka tsela ya temana.
3. Dintlha e be tše 7.
4. Bontšha palo ya mantšu mafelelong a kakaretšo.

SETŠWELETŠWA SA C**KGATELELO YA MONAGANO BANENG**

Go swana le batho ba bagolo, bana le bona ba ba le kgatelelo ya monagano. Mešomo ye mentši, dithulano ka malapeng le kgatelelo ya segwera di imela bana. Go thuša bana go laola le go efoga kgatelelo ya monagano, batswadi ba ruta bana go rarolla mathata ao ba kopanago le ona le go beakanya mešomo ya bona ka nako. Ba boledišana le bona gomme ba ipha nako ya go theeletša mathata a bona. Kgatelelo ye kgolo ya monagano e hlolwa ke ge bana ba tšhaba go dira diphošo gomme batswadi ba bana ba ba tlwaetša gore ba kgone go lebana le diphošo tšeo.

Kgatelelo ya monagano e dira gore bana ba ineelele ka dijo, dinotagi le diokobatši tšeo ba tšeago gore di ba dira gore ba ikwe ba le kaone le go ba lebatša mathata ka ponyo ya leihlo. Gomme batswadi ba maikarabelo ba ba lemoša ka ga kotsi ya go ineelela ka dilo tšeo.

Go bohlokwa gore bana ba be le nako ya go bapala le go robala. Bana ba bannyane ba dira se ntle le go botšwa fela ba bagolo ba ka lebala gore papadi le boroko ngwaneng di bohlokwa. Go robala go fokotša kgatelelo ya monagano ebile go dira gore ngwana a be le tšwelopele dithutong.

Batswadi ba go ba le šedi ga ba be le didirišwa tša theknolotši tša go swana le thelebišene ka phapošeng ya go robala ya ngwana. Thelebišene e ka dira gore ngwana a robale diiri tšeo di sa lekanago. Mananeo a mangwe a thelebišene le ona a ka gobatša monagano wa ngwana. Batswadi ba ruta bana go theeletša mebele ya bona le gore ba kwe ge e ba bolediša. Ge motswadi a na le kgatelelo ya monagano, le ngwana o tla ba le yona eupša ge a e laola ngwana a ka se lemoge selo.

Motswadi a netefatše gore mesong ya letšatši le lengwe le le lengwe go rene khutšo le lethabo ka gae. Meso ya go hloka khutšo le lethabo e dira gore bana ba hlafelwe ke letšatši ka moka.

[E fetoletšwe go tšwa go *Move magazine*, 12 October 2016]

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO**POTŠIŠO YA 3**

Lebeledišiša **papatšo** ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bogelwa ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA D

GO TLOGA GO KGAHLIŠA E LE RURI!

Bahlatswi ba bohlale ba hlatswa diaparo tša bašemane ka **OMO** gore di dule di re twaa! Omo ke mogwera wa bahlatswi ba bohlale. O **ŠOGAŠOGA** fela, diaparo tša šala e le tše **TŠHWEUTŠHWEU**.

[Mothopo: www.google.com]

3.1 Kgetha karabo ya maleba. Na papatšo ye e lebišitšwe go sehlopha sefe sa batho?

- A Bašemane ba bohlale
- B Banna ba bohlale
- C Bahlatswi ba bohlale
- D Basadi ba bohlale

(1)

- 3.2 Tsopola lentšu leo e lego leekiši go tšwa papatšong ye. (1)
- 3.3 Laetša phapano yeo e tlišwago ke fonte ye kgolo le ye nnyane papatšong ye. (2)
- 3.4 Hlatholla ka moo mmapatši a mothofatšago Omo ka gona papatšong ya gagwe. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 3.5 Na mmapatši o bontšha boleng le maatla a sešepe sa Omo ka tsela efe mo papatšong ya gagwe. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 3.6 Ka dintlha TŠE PEDI sekaseka khuetšo ya seswantšho sa sefahlego sa go myemyela mo papatšong. (2)
- [10]

POTŠIŠO YA 4

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **khathune** ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA E

[Mothopo: www.google.com]

- 4.1 Tsopola polelo ya go kgetholla go tšwa khathuneng ye. (1)
- 4.2 Ke eng sa go laetša gore mokgalabje yo o tšofetše kudu? (1)

- 4.3 Bontšha phapano gare ga pudula ya 1 le ya 2. (2)
- 4.4 Hlaloša tikologo ya khathune le boithekgo bja setšweletšwa se. (2)
- 4.5 Hlaloša ka moo mothadi wa khathune a tšweleditšego lenyatšo la bašemane ba ka gona. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 4.6 Na ke ntlha goba kakanyo fela gore ngwana wa mosetsana ga a abelwe dithoto? (1)
- 4.7 Na o a dumela gore kabo ya dithoto baneng e dirwe batswadi ba sa phela? Fahlela karabo ya gago ka lebaka. (1)
- [10]**

POTŠIŠO YA 5

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **setšweletšwa** se sa ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a kwešišo ya dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo ka go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA F

Go a thabiša go bona bana ba Afrika-Borwa ba emaemela naga ya bona, ba e lwela ebile ba e šireletša. Go lwela naga ke go kgonthiša gore bana ba tsena dikolo, mmušo o hlokomela badudi ba naga. Batswadi ba phethagatša maikarabelo a bona a go godiša bana ka tshwanelo. Bana le bona ba rata setšo sa bona, ka ge ba gana dilo tšeo di ka phuhlamišago bokamoso bja bona. Sa go kgahliša ke gore bana ba naga ye ba lemogile gore tirišo ya diokobatši le go ima pele ga nako ke tlhobaboroko yeo ba swanetšego go e lwantšha ka bobona. Ba thomile go dira ditšhupetšo kgahlanong le diokobatši. Thekgo ya batswadi e bohlokwa lesolong le. Go ba seboka ga badudi, ke phenyo malebana le dilo tša go swana le **bohodu, bomenetša le bohwirihwiri**. Ge e le baetapele ba thekga badudi ka go aba ditirelo tša maleba /e go kgonthišiša gore toka e a phethagala ka mo nageng.

[Mothopo: Boitlhamelo]

- 5.1 Laetša diripa tša polelo tšeo di tšwelelago mantšung ao a kotofaditšwego sehlophantšung se:
Bana ba Afrika-Borwa. (2)
- 5.2 Bontšha phapano gare ga mašala ao a thaletšwego. (2)
- 5.3 Hlaloša ka mo lephethi le dirišitšwego ka gona temaneng o be o le ngwale ka lebjale. (2)
- 5.4 Ke ka lebaka la eng mantšu ao a kotofaditšwego e le mainakgopolo? (1)
- 5.5 Efa mošomo wa lekopanyi leo le ngwadilwego ka moseka go ya le ka fao le dirišitšwego mo temaneng. (1)
- 5.6 Sekaseka ka mo leina le fetogetšego go lehlathi la felo lefokong la mafelelo la temana. (2)
- [10]**

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70